

ZINNER TIBOR

Bibó István és két társának büntetőpere
a kádári megtorlás rendszerében I.¹

„A Bibó–Göncz-féle per minden bizonnyal a legjelentősebb '56-os politikai per volt a Nagy Imre-per² mellett. Bibó István volt az utolsó Nagy Imre-kormány egyetlen olyan minisztere, aki november 4-e után is aktív maradt, sőt, aki éppen ekkor élte életének politikailag egyik legtevékenyebb időszakát. Ezekben a hetekben fogalmazta meg és juttatta Nyugatra a magyar forradalommal kapcsolatos álláspontját és megoldási javaslatait, amelyek a szovjet–magyar vezetés ektelen bosszúságára életben tartották az 1956 utáni »magyar kérdést«, sőt új megvilágításba is helyezték azt.

A vizsgálat és a per kettős célja az volt, hogy a szó »orwelli« értelmében megsemmisítse a forradalom céljainak és eszméinek talán legmarkánsabb megfogalmazóját és kompromittálja azt a két magyar politikust (Bibó Istvánt és Göncz Árpádot), aki a nemzet és a megdöntött törvényes kormány nevében felvette a kapcsolatot a három nyugati nagyhatalom és India budapesti diplomatáival, tudósította a világot a magyarországi helyzetről és reális javaslatokat sugallt a »világ botrányává«³ lett magyar kérdés kompromisszumos megoldására.⁴ Igazak-e, egyfelől nem eltűzoltak-e, másfelől nem szűkkeblűek-e Kende Péternek, a volt 1956-os Intézet Kuratóriuma elnökének ezek a gondolatai, amelyek megjelenésekor – a fogoly Bibó vallomásait tartalmazó könyv előszavában – az egyik egykori elitelt, a másodrendű vádlott Magyarország újjáválasztott köztársasági elnöke volt?

Egyfelől Kende nem tisztázta, hogy mit ért a politikai per fogalmán, ugyanis az 1956 utáni kádári megtorlás büntetőpereit között ebben a tekintetben nincs különbségtétel – valamennyi politikai per volt, és bárminő rangsorolás sérti azok emlékét, akik ugyanazon célok érdekében küzdöttek, majd vesztették rosszabbik esetben életüket, a szerencsésebbek időlegesen szabadságukat. Abban viszont érzékeltethető a különbség a perek elítéltei között, hogy ezekben a törvénytörő és utóbb (előbb 1989-ben, majd 2000-ben) semmissé nyilvánított eljárásokban kiket, minő foglalkozású embereket hurcoltak meg. Ezért célszerűbb lett volna a „*politikai per*” helyett annak érzékeltetése, hogy Bibó és két társa büntetőügye olyan büntetőper, amelyben „*politikuskokat*” ítélték el. Másfelől érzékelhető egyfajta szűkkeblűség is

Kende előszavából, mert az utolsó Nagy-kormány másik államminiszterének, a Nyugaton lévő szociáldemokrata *Kéthly Annának*⁹ 1956 utóvédharcaiban betöltött szerepét teljességgel elhallgatja. Ő a határokon túl arra hivatkozhatott – mivel a jugoszláv követségen kelepcébe csaltak nem mondtak le hivatalukról –, hogy egy legitim kormány tagja. Mi több, ezt nem akárki, hanem épp Bibó állapította meg nyilatkozata végén, 1956. november 4-én, miszerint „*Magyarország egyetlen törvényes külföldi képviselője és külképviseleteinek törvényes feje Kéthly Anna államminiszter*”¹⁰. Erre is utalt *Kádár János*¹¹ 1956. december elején elvtársai előtt.¹² Továbbá Bibó és két társa letartóztatása nem kompromittálásukat, hanem cselekvőképességük megszűntét jelentette. Ugyanis a forradalom és szabadságharc bármely frontján jelen volt cselekvő magyarokról Nyugaton és Magyarországon kialakult elismerő véleményt – bárkiről legyen vagy volt szó annak idején – nemhogy csökkentette, hanem épp fordítva, felerősítette a kádári hatalom bármínő agresszív tette a letartóztatásoktól a gyakran életutak lezárultát tartalmazó titkos bírói verdiktekig. Mindezek után adott a kérdés: hol helyezkedik el Bibó és két társának büntetőpere a kádári megtorlás rendszerében?

Mohamed Ataur Rahman, a fiatal muszlim külügyér, az ideiglenes indiai ügyvivő 1956-ban, egy borús szeptemberi reggelen Genovából érkezett a budapesti Nyugati pályaudvarra, Magyarországról 1959 novemberében távozott. 1980-ban, Bonnban vetette papírra emlékeit, Bibóról, Gönczről, a „Festőről” és másokról. Az államminiszterről úgy vélekedett, hogy őt „*olyan anyagból gyúrták, amiből a történelem nagy mártírjai keletkeznek, a megszálottságig elkötelezett, ragyogó szellem, szenvedélyes és büszke, a vitában főlelelemnélküli, már amennyiben valaki fenyegetni próbálta*”.¹² A „Festőről” nem tudta, hogy mi lett vele, de kifinomult ismereteit mutatja, midőn információk hiányában sem kételkedett abban, hogy „*nagyon sok vallatáson esett át és talán bíró elé is került, mielőtt elítélték*”. Mi több, váteszként folytatta: „*az ő története is vár a megírásra, és szerepe egyáltalán nem ért véget, ha maradt még bölcsesség azon erőiben, akik számítanak a magyar ügyekben*”. Majd később: „*a börtönök időnként útlevelet jelentenek a nagyon magas tisztségek felé, a Festő pedig fiatal volt, és az életkort kivéve rettenhetetlen [...] Acélból volt*”.¹³ Rahman úgy vélte az idő tájt, 1980-ban, hogy a „Festő” a későbbiekben „*semmit sem fog változni [...] semmi se lesz képes megváltoztatni, sem a börtön, sem a kínzás, a jólét, vagy a nyomor*”¹⁴.

Az indiai diplomata 1956. december 14-én írt budapesti jelentésének végén ekképp fogalmazott: „*Magyarország tehát ismét keresztúthoz ért, mint már oly sokszor történelme során, ami ezúttal legalábbis idáig katasztrófális*

*következményekkel járt*¹⁵. Sommás megállapítás a már addig is drámai történések sorozatáról. Pedig nemhogy Rahman, hanem „(talán) senki sem hitte, el sem tudta talán képzelni, hogy mindaz, ami addig történt, csak a kezdetek kezdete volt, ahhoz képest, ami [...] ezután következik”. Ám Rahman megfogalmazása a keresztútról egyúttal jelképesnek is tekinthető. Az oly röpké ideig győztes forradalom és utóvédharcok aktív részeseinek kivégzése, bűntetés-végrehajtási cellákba és internálótáborokba hurcolása, „a tömeges megtorlás, megfélemlítés és megnyomorítás fekete korszaka – immár újabb, második kiadásban – csak ezután [...] következett”¹⁶. A néhai forradalmár, a Svájcba menekülése után történészé és könyvtárossá lett *Gosztonyi Péter* megfogalmazásával élve: a „magyar golyó” így történt.¹⁷

„A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának elsőfokú bíróságként eljáró népbírószági tanácsa Budapesten, az 1958. évi július hó 28., 29., 30., 31. és augusztus hó 1. napján tartott nem nyilvános tárgyalás alapján meghozta és az 1958. évi augusztus hó 2. napján nem nyilvánosan kihirdette a következő ítéletet”¹⁸ – így kezdődik a Bibó és két társa, Göncz, valamint Regéczy-Nagy László vádlottak büntetőperében kihirdetett elmarasztaló határozat, amelyet *Borbély János* tanácsvezető olvasott fel.¹⁹ A harminchárom oldalas ítélet szerint az idő tájt az elsőrendű 47, a másodrendű harminchat és fél, míg a harmadrendű vádlott harminchárom és fél éves volt. Bibót és Gönczöt 1957. május 23-án, Regéczy-Nagyot június 20-án vették őrizetbe. Az ítélet szerint foglalkozásuk Bibónál „egyetemi könyvtári tudományos kutató”, Göncznel az „Országos Mezőgazdasági Minőségvizsgáló Intézetnél agronómus”, míg Regéczy-Nagnál a „budapesti angol nagykövetségnél gépkocsivezető”.

„Az egyetlen helyes magatartás emberileg is, politikailag is Bibó István magatartása volt” – emlékezett az 1956. november 4-én indított újabb szovjet beavatkozás során történetekre a Nagy és társai büntetőügyében elmarasztalt *Vásárhelyi Miklós*.²⁰ Bibónak az ’56-os szerepvállalását, a történetekben vállalt cselekedeteit 2001. szeptember 22-én, a Kossuth Klubban, születésének kilencvenedik évfordulóján tartott Bibó-szimpozium keretében a szintén ’56-os elítélt *Litván György*²¹ kellőképp rekonstruálta. Litván okkal állította, hogy Bibó – a miniszterelnök és bíboros primás mellett – „egyike a forradalom szimbolikus alakjainak. Alig kétséges, hogy szabad fejlődés esetén a koalíciós kabinet államminisztereként egyik főszereplője lehetett volna a politikai életnek.” Nyilatkozatai, memorandumai megteremtették a tájékoztatás lehetőségét a külföld irányába, a forradalom eszméinek egyik megfogalmazója. Litván szerint a kormányfő és társai kivégzése után Bibó lett az „első

számú közellenség” 1958-ban, akivel mind a büntetés-végrehajtás keretei között, mind utána „diszkriminatív módon bántak”²². Litván annyiban téved, hogy a Bibóval szembeni attack már 1957 tavaszán bekövetkezett, a fogoly tudós már nem árthatott a kádári hatalomnak. A volt államminiszter 1957. május 24. és 1958. május 26. között tett 47 rendőrségi vallomását az ’56-os forradalomról okkal sajátos szerkesztési elvekkel Kenedi János tette közzé.²³ Mindezek után nem szükséges a vád tárgyává tett cselekmények részletes feltárása, majd az elsőfokú eljárás után jogerőssé vált (a szakirodalomban közölt²⁴) ítélet és indoklásának elemzése. E korszak mozzanatai közül egy s más mégis jelzésértékű. Távirati stílusban: Bibó letartóztatásának körülményei, az ő és a két társa elleni büntetőper időzítése; a legfelsőbb bírósági elsőfokú eljárásban tárgyaló kijelölt népbírósági tanács összetétele; a tárgyalás hangulata; miképp aránylik a kiszabott ítélet mértéke a további ismert kiemelkedő perekben elmarasztalt személyekéhez; Bibó bírói mentesítése mellett – egyfajta epilógusként – a Bibó és két társa elleni büntetőper politikai üzenete tartozik ide.

A letartóztatás

Ami a letartóztatást megelőzte, annak számos állambiztonsági forrását 1989. decemberben megsemmisítették.²⁵ Fennmaradt viszont az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottságának (a továbbiakban: IIB) 1957. április 9-i üléséről készült jegyzőkönyv – a tanácskozásról nem jelent meg közlemény, a dokumentumhoz egy mellékletet csatoltak, de annak a BM által készített előterjesztését, a javaslatot már nem fűzték hozzá.

Kádár szerint „a különböző ügyek – Dudás [József]²⁶, Maléter [Pál]²⁷, Kopácsi [Sándor]²⁸ stb. – kivizsgálásánál olyan tények derültek ki, hogy a Nagy Imre-csoport néhány tagjával szemben a B. M. javaslata szerint vizsgálatot kellene folytatni. Természetesen ez azt jelenti, hogy e körül harc is lesz, ami már tulajdonképpen meg is kezdődött. Azt mondani sem kell, hogy mi semmiféle mondvacsinnált pereket nem akarunk, de törvényes szerveink elemi kötelessége, hogy az ellenforradalmi cselekményeket kivizsgálja és a felelősöket felelősségre vonja. Most a Belügyminisztérium javasolja bizonyos elemek őrizetbe vételét és a büntetőeljárás megindítását.”²⁹ Fogadjuk el a javaslatot azzal, hogy a legszigorúbb diszkréció kötelezi a jelenlévő elvtársakat.” Itt tért el Kádár és köre elődeinek örökségétől, mert nem vették át a teljes repertoárt. Nem az MKP hatalomszerzésénél megismert Rákosi-féle

kirakatperekkel, hanem az utóbb, az MDP korszakában, a hatalommegőrzés és kisajátítás idején szervezett, titokban tárgyalt ügyek segítségével számoltak le mindazokkal, akiknek sorsa az új mindenható párt, az MSZMP vezetőinek kezében volt. A közösen elkövetett bűnbeesés titka vált minden összetartozás, pártegység alapjává. Kádár a továbbiakban részletezte a megtevesztő adatokat is tartalmazó dokumentumot, mert abban már korábban letartóztatott személyek lefogását is szorgalmazták. Az előterjesztés ezért a tettek szentesítését, a párt jóváhagyását is célozta. *„A Belügyminisztérium további javaslata azzal foglalkozik, hogy Déry Tibort és néhány politikailag ismert embert őrizetbe kellene venni. Tildy [Zoltán]³⁰, B. Szabó [István]³¹, Bibó István és Kelemen Gyula³². Véleményem szerint most ezt nem kellene foganatosítani. Az Országgyűlés összehívása előtt vagyunk és a támadási frontokat ne szélesítsük annyira, hogy az összes koalíciós pártok vezetőit érintő eljárást tegyünk folyamatba. Most úgysem világpert akarunk, éppen ezért javasolom, hogy most ne szélesítsük ilyen irányba az eljárást.”*

A határozat úgy szövelt, hogy *„az Intéző Bizottság nem tartja célszerűnek, hogy a jelenlegi körülmények között a letartóztatottak körét a B. M. által javasolt személyekkel szélesítsük. Ügyükben a vizsgálatot tovább kell folytatni, és meg lehet kezdeni a kihallgatásukat”³³*. Hiába érvelt azonban Kádár a differenciált letartóztatási politika mellett kizárólag taktikai megfontolások alapján, néhány elvtársa még rajta is túltett, mind azok, akik ellene szölkáltak az ülésen, mind az állambiztonság munkatársai, akik a határozaton túlléptek. Az erő, a fegyver az ő kezükben volt.³⁴

Biszkü Béla nem véletlenül adott ki miniszteri parancsot 1957. május 12-én, három nappal az előtt, hogy a BM II. Főosztályának tervezetét véglegesítették, amelyben meghatározták *„az ellenforradalom vezetői erői elleni harc további”* feladatait³⁵, és ez után kiteljesedhetett a megtorlás műve. Célja ezzel épp az volt, hogy az állománnyal tudassa: csak olyanok dolgozhatnak a Belügyminisztériumban, akik *„szilárdan képviselik”* a párt- és kormányzati politikát. Nem véletlen, hogy az elbocsátásokat a forradalomhoz való viszonyulás mikéntje határozta meg, a kollektív felelősség jegyében, mert a hozzátartozók tettei – Nyugatra menekülésük – is visszahatottak, állásvesztést vontak maguk után.³⁶ Ha az *„ellenforradalmárok”* felelősségre vonása a feladat, azt csak *„forradalmár”*, mindenféle *„ellenforradalmi”* hatástól mentes belügyes végezheti.

1956 novemberétől 1957. május 1-jéig 33 704 személyt vettek őrizetbe, közülük 14 542 állampolgárt még őrizetben tartottak, 14 244 személy ügyét kivizsgálták, őket átadták az ügyészségeknek. A bíróságok elítélték 1379 em-

bert a megvádoltak közül államellenes bűntett elkövetése miatt. Internáltak kb. 4500, rendőri felügyelet alá helyeztek kb. 1500 személyt. A börtönökből szabadult 17 227 elítéltből („bűnözőből”), akik közül 3324-et korábban politikai bűncselekményekkel vádolva marasztaltak el, 8341-et fogtak el, köztük „1855 politikai bűnöző” volt. A begyűjtött, különböző típusú fegyverek száma meghaladta a negyvenezret, a belügyi veszteségek október 23-a után megközelítették a huszonkétezet.

A budapesti Belügyminisztérium Politikai Nyomozó Főosztályának Vizsgálati Osztályán belül 1957 elején létrejött egy különleges csoport *Rajnai Sándor* rendőr alezredes, utóbb ezredes, főosztályvezető-helyettes vezetésével.³⁷ A csoport az „ellenforradalmi események során vezető és szervező tevékenységet folytató” személyeket vizsgálta. (Létszámuk 63 és 88 között változott, attól függően, hogy kit, mikor, milyen koncepció alapján vontak ebbe a körbe.) Idetartoztak a pártellenzék és a forradalmi kormány tagjai, írók, újságírók, tábornokok és tisztek, de például *Mindszenty József* bíboros titkára, *Turchányi Egon Albert*, vagy Bibó és Göncz is. A különleges csoport ügyeiről a vizsgálók egyenesen a belügyminiszternek, olykor az MSZMP IKB-nek referáltak.

Ehhez, a kádári megtorlás művéhez nyújtott hátteret az MSZMP IKB 1957. február 26-i határozata.³⁸ Két nappal később már *Czinege Lajosnak*, az MSZMP IKB osztályvezetőjének asztalán volt a BM MSZMP IIB összegeztet javaslat a „büntetőpolitika egyes elvi kérdéseinek egységes rendezésére”. Két és fél hónap telt el e „javaslat” elkészültének időpontjától, amikor a felelős kormányzati tisztviselők kézhez kapták a BM II. Főosztályának tervzetét „az ellenforradalom vezető erői elleni harc további feladatairól”, amely hitet tett amellett, hogy „az eddignél szélesebben számoljuk fel az ellenforradalom meglévő erőit”³⁹. E dokumentumban május 15-én, az osztályharc prioritásait szem előtt tartva fogalmazódott meg, hogy a „csapásokkal a tényleges ellenséget sújtsuk, és ne a megtévedt, az ellenforradalmárok által befolyásolt egyszerű dolgozókat”. A tervzet több fejezetre osztotta a tennivalókat. Szólt az „ellenforradalmi erők” elleni harc csapásának irányáról, a velük szembeni adminisztratív, rendőri és igazságügyi intézkedésekről, említést tett szervezési intézkedésekről általánosságban, valamint a végrehajtás oldaláról. Alapvető fontosságúnak ítéltető, és mindebben visszatükröződött a február végi fordulat, hogy a „harc hatékonyabb szervezését és kiszélesítését” szorgalmazta, mert szemben a korábbiakkal, most az is konkrétan rögzült, hogy kik az „ellenforradalom” fő erői. A BM-ben továbbléptek. Ebbe a folyamatba illeszkedett az egy nappal korábban a Bibó és Göncz letartóztá-

tását előterjesztő Biszku felszólalása is, aki az MSZMP IIB 1957. május 14-i ülésén kért engedélyt *Pártay Tivadar*⁴⁰, *Tildy*, valamint Bibó letartóztatására. A belügyminiszter szerint utóbbi „*október 23-a és november 4-e között bent volt a kabinetben*” – állított valótlan, mert Bibó 1956. november 2-ától volt kormánytag. „*November 4-e után kidolgozta a platformot*”, *áttértek a politikai eszközökre, s szintén részt vett az illegális bizottságban.*”⁴²

Mindez azt jelentette, hogy szemben a korábbiakkal, amikor Kádár még óvatoskodott, taktikázott a letartóztatások elrendelésénél, most a BM már mennydörgött: a „*kialakult új helyzet lehetővé teszi, az államhatalmunk további megszilárdítása pedig megköveteli, hogy az eddiginél szélesebben számoljunk fel az ellenforradalom meglévő erőit*”. Az előterjesztésben olvasható, hogy „*nagyobb tervszerűséggel kell leleplezni, és bíróság elé állítani, illetve kényszerintézkedéssel sújtani azokat az ellenséges erőket, akik az ellenforradalom idején nyíltan jelentkeztek a különböző forradalmi bizottságokban és más, az ellenforradalom idején létrejött szervezetekben*”. A dokumentum az „*ellenforradalmi erők elleni harc csapásának*” irányát nevesítve, négy pontba sorolva tartalmazta, hogy kikkel szemben kell fellépni:

„*1. A győri és miskolci ellenkormány tagjai, az ellenforradalom országos, budapesti, megyei és legfontosabb területi bizottságainak és bizottmányainak elsősorban osztályidegen, ellenforradalmi vezetői és tagjai.*

2. Arisztokraták, volt földbirtokosok, nagytőkések, gyárosok, bankárok stb., akik a hatalom visszaszerzésében tevékenykedtek.

3. A fasiszta és burzsoá pártok, a Horthy rezsim vezető politikai és katonai személyei, valamint olyan volt fegyveres szervek vezetői és tagjai, mint a csendőrség, VKF/2. [a Honvéd Vezérkar Főnöke 2. (hírszerzéssel és kémelhárítással foglalkozó) osztálya], horthysta katonatisztek.

4. A fegyveres ellenforradalmi akciókban részt vett huligán és deklaszált elemek.”⁴³

„*Az ellenforradalmi erők elleni harc adminisztratív, rendőri és igazságügyi intézkedései*” között olvasható, hogy „*1. Népbíróság*”⁴⁴ *elé kell állítani az ellenforradalom országos és megyei vezetőit és azon személyeket, akik szervezői voltak a népi demokratikus rend megdöntésének. Ebben a kategóriában a csapást az ellenséges osztálymaradványokra, kulákokra, a volt horthysta katonatiszt és fegyveres harcokban részt vett huligán és más deklaszált elemekre kell mérni*”. Továbbá „*2. Bíróság elé kell állítani az ellenforradalom országos, budapesti, területi, kerületi, megyei bizottságainak és bizottmányainak ellenséges tevékenységű tagjait. Továbbá a munkástanácsok, ifjúsági vagy más ellenforradalmi szervezetek vezetőit, szervezőit, akik gyilkosságra, sztrájkra és más ellen-*

forradalmi tevékenységre izgattak, vagy ilyen cselekményekben, mint irányítók, szervezők részt vettek”.

„A szervezési intézkedések, általános részénél” rögzült, hogy ezeket a feladatokat „négy hónap alatt kell végrehajtani”. Meghatározták a felelősök körét is: „1. Az ellenforradalmi főerők felszámolását a B. M. Politikai Nyomozó Főosztály, illetve a budapesti és megyei politikai osztályok vezetői irányítják. A felszámolás gyakorlati lebonyolításáért a B. M. Politikai Nyomozó Főosztály központi osztályainak vezetői felelősek. Ennek megfelelően a budapesti és megyei operatív bizottságok tagjai a politikai osztályok vezetői.” A dokumentum tartalmazta továbbá, hogy „2. A B. M. Politikai Nyomozó főosztály központi, budapesti és megyei osztályai készítik el az egyes személyekkel kapcsolatos javaslatokat. Ezeket a javaslatokat a megyében és Budapesten a helyi operatív bizottság, a központban az Országos Operatív Bizottság hagyja jóvá. Amennyiben a megyei és budapesti operatív bizottságoknál egyhangú véleményt nem tudnak kialakítani, úgy az ilyen személyekkel kapcsolatos javaslatokat a B. M. Politikai Főosztály központjának kell megküldeni.” Az előterjesztők azt is belefoglalták a dokumentumba, hogy „3. A budapesti és megyei politikai osztályok hatáskörébe nem tartoznak az országos jelentőséggel bíró politikai és közéleti személyek. Az ilyenekkel kapcsolatos javaslatokat meg kell küldeni a B. M. Politikai Nyomozó Főosztálynak.”⁴⁵

Június 10-én (a május közepén eltervezetteknek megfelelően) már így rögzítették a BM feladatát: „...fokozza a harcot az ellenforradalom vezetői és szervezői ellen, az ellenforradalom végleges felszámolása érdekében”. Ezért „különösen nagy gondot kell fordítani Győrre, Miskolcra, Budapestre, a megyei bizottmányokra, különböző ellenforradalmi bizottságokra, elsősorban azon belül az osztályidegen személyekre. Az év végéig dokumentálni kell ezeknek büntös tevékenységét. Felül kell vizsgálni az internáltak és őrizeteseik ügyét, megvizsgálni a huligánokat, köztörvényeseket, hogy milyen ellenforradalmi cselekményeket követtek el, s leszámolni velük.” Így, szó szerint. „Biztosítani kell a társadalmi tulajdon, általában a népgazdaság fokozottabb védelmét; a szocialista törvényesség éle népi demokráciánk ellensége ellen irányuljon. Szükséges a korábbi parancsok felülvizsgálata.” Mindezt kiegészítette, mert e munkavégzés alapvető feltételét jelentette, „a 16. sz. parancs alapján az apparátus megtisztítása”. Végül a technikai ellátottság javítását, a propagandamunkában a BM és szervei eredményeinek népszerűsítését tűzték ki feladatként.⁴⁶

Amikor már tombolt a „belső reakció elleni harc”, a megtorlás, az állomány iskolázottsági mutatója leplezte le legjobban a politikai vezetés szán-

dékait: húsz százalékuknak sem volt közép- vagy felsőfokú végzettsége. Ugyanígy elárulta, hogy mit kívánt az apparátustól: a megtorlás megalapozásánál, a letartóztatottak, kihallgatottak jegyzőkönyvezésénél feltételen engedelmességet, „pártszerű” magatartást, azaz az MSZMP vezető szervei által meghatározott politikai irányvonal következetes véghezvitelét. Mert nem is akarhatták azt, hogy kritikai szellem, netán a meghurcolandókkal szembeni megbocsátás, az igazuk elismerése hassa át a munkájukat.⁴⁷

Az MSZMP IKB ülést tartott 1957. június 22-én. Itt hangzott el Kádár szájából, hogy „*ha a Magyar Népköztársaság ellenségei elleni harcról beszélünk, ez alatt mi nemcsak a régi ellenségeket értjük [...] Nálunk most a vizsgálat törvényes eszközökkel folyik, és olyasfajta veszély nincs, hogy valakit tőle kikényszerített vallomás alapján ítéljenek el. Ez vonatkozik természetesen az írókra is, meg olyan emberekre, mint a Tildy, a Bibó meg nem tudom én kicsoda...*” Aki addig még nem tudta, most megtudhatta, hogy Bibó is őrizetben van. Letartóztatásáig 1956-ban hét embert ítéltek halálra, közülük kivégeztek négyet, akik közül hármat ’56 miatt, 1957-ben halálos ítélettel sújtottak 63-at május 23-ig, közülük kivégeztek 45-öt, egyet Bibó őrizetbe vétele után, a halálra ítéletekből 34 embert ’56 miatt marasztaltak el.⁴⁸ Jövőjét illetően reményei nem sok jóval kecsegtették.

A tárgyalás időzítése és a kijelölt ítések

Mikorra időzítették a Bibó és két társa elleni leszámolást? Számos összefüggés együttesen jelzi, hogy ennek megtervezésénél figyelemmel voltak a tárgyalandó ügyek időbeli sorrendjére. A bel-, illetve külpolitikai szempontok érzékeltesénél elég utalni arra, hogy azok miképp határozták meg a volt kormányfő és a vele együtt perbe fogottak elleni büntetőeljárásban egyfelől annak többszörszösen megváltoztatott időpontját, másfelől azt, hogy ebben a büntetőeljárásban végül kiket marasztaltak el.⁵⁰ Miután Regéczy-Nagyot tanúként kívánták idéztetni a Nagy és társai elleni büntetőeljáráshoz, Bibó és két társának büntetőügyét nem lehetett korábban kitűzni.⁵¹ A vonatkozó párhatározatok akként hatottak, hogy azok eleve megszabták ama felelősségre vonandó személyek körét, akiknek büntetőügyeiben nagy valószínűsége volt a végrehajtandó halálbüntetések kihirdetésének.⁵² Ez összefüggött a már letárgyalt ügyek statisztikai adatainak pártpolitikai vizsgálatával is. A két miniszter, Biszku, Nezvál, valamint Szénási Géza legfőbb ügyész által Budapesten, 1957. december 7-én aláírt előterjesztés anyagát statisztikákkal támasztották alá. Ezeket az IM kiegészíté-

tette és összeadta az MSZMP KB PB számára készített előterjesztésben foglaltakkal: az október 31-én letartóztatásban volt 19 178 – ezek közül 13 585 elítélt és 5595 előzetes letartóztatásban lévő, ez utóbbiak közül 3536 volt politikai okból gyanúsított –, a felfeszakításon lévő 2500 és a behívásra váró 7670 fő, összesen 29 354 személy „kb. 10.000 fővel több, mint a börtönök befogadó képessége”⁵³. Másképp: ha mindenkit behívtak volna, további 58,1%-kal bővült volna a lefoglaltak köre. És a megtorlás addigi eredményeivel a belügyi tárca elégedetlen volt. Az MSZMP KB Politikai Bizottságának 1957. december 10-i ülésén történtek a „büntetőpolitikánk egyes kérdéseiről” készült előterjesztésről hozott határozat sorsát a jegyzőkönyv lakonikus tömörséggel fogalmazta meg. „A Politikai Bizottság a határozati javaslatot nem fogadja el. Megbízta Biszku Béla, Szénási Géza és Nezvál Ferenc elvtársakat, hogy egy héten belül a vita alapján az anyagot dolgozzák át, s ebben értékeljék a tapasztalatokat, és pontosan határozzák meg a teendőket. A határozati javaslatban fel kell tüntetni annak módját, hogy a Párt- és Tömegszervezetek Osztálya az Adminisztratív Osztállyal együtt milyen módon tájékoztassa az irányelvekről és teendő intézkedésekről a pártszervezeteket. Különös figyelemmel kell foglalkozni a bűnüldöző szervezetben működő pártszervezetekkel.” Mindezért az előterjesztés előadóját, Biszkut tették felelőssé.⁵⁴ A vitában felszólalt Fock Jenő, Friss István, Münnich, Kiss Károly, Marosán György, Nezvál, Nemes Dezső és Kádár, az előterjesztés végleges változatát december 31-én írta alá a három érintett.⁵⁵ A jegyzőkönyv fennmaradt, tanulságos a belügyminiszter mondandójából a következők felidézése.

„»Mi Nezvál elvtárrsal kaptunk korábban a Politikai Bizottságtól megbírást a jelentés elkészítésére – rúgott bele már az első mondatával Szénásiba. – A kérdés azért merült fel, mert egyrészt túlszűfolttság van a börtönökben. A másik ok, amiért ezt a jelentést be kellett hozni a Politikai Bizottság elé, hogy az ellenforradalmi szervezkedés bűnöseinek felelősségre vonásánál, a politikai jellegű bűncselekményeknél sok az enyhe ítélet, és viszonylag kevés a fizikai megsemmisítések száma. A kérdés úgy merült fel, hogy bizonyos eseteknél enyhíteni, vagy meg kell szüntetni az ítéleteket, ugyanakkor pedig intézkedéseket kell tenni, hogy az ellenforradalmi szervezkedésért a bíróságnak átadott személyek ügyében a bűncselekményeknek megfelelően súlyos ítéletek szülessenek. Erre az utóbbira a kormánynak és az Elnöki Tanácsnak a rendeletei törvényes lehetőséget biztosítanak a számunkra. A pártkonferencia is erre kötelez bennünket [...] Tegnap tartottunk együttes megbeszélést erről a kérdéssel.⁵⁶ A jelentésnek az elkészítése során abban a kérdésben, hogy hol kell, hol lehet csökkenteni a büntetéseknek a számát, teljes egyetértés

volt.«⁵⁷ Mindez jelzi, hogy Nezvál és Szénási nem abban vitázott Biszkuval, hogy az állambiztonsági területen dolgozók tevékenysége folytán sok lefogatott ügyében végül olyan tényállás alakult ki az ügyészségeken, ami a bíróságokon kihirdetett halálos ítéletek utáni kivégzésekkel zárult. A vita az állambiztonsági módszereket, a BM-nek az igazságszolgáltatást is irányítani kívánó magatartását, hatalmi túltengését és nem a megtorlás esetenkénti irtoztató jellegét érintette.

Ha a nyomozó hatóság (és a vádképviselő) valakit egyik-másik büntető-eljárásban a vád tanújaként is idéztetni kívánt, akkor a tanú saját büntető-ügyét (gyakorta) későbbre halasztották (és ezért nem nyújtották be korábban a vádiratot), jelezve számára, hogy tanúként való magatartása befolyásolhatja saját ítéletének mértékét. A Legfelsőbb Bíróság – mint első-⁵⁸ és másodfokú⁵⁹ büntetőeljárást egyaránt lefolytató jogszolgáltató fórum – büntetőtanácsainak leterhelése is kihatott a perek időzítésére, mert *Borbély János*, *Vida Ferenc*⁶⁰, *Ledényi Ferenc*⁶¹, *Vágó Tibor*⁶² és társaik terhelhetősége véges volt. Mi volt a helyzet akkor, midőn Bibó és két társának bűnperét kitűzték tárgyalásra az után, hogy a vádiratot július 17-én *Szalay József*⁶³ aláírta? S azt megelőző, hogy Vida Ferenc előbb ítéletet hirdetett *Kardos László* és társai perében 1958. augusztus 9-én, majd Haraszi Sándor és két társa ügyében augusztus 19-én, illetve Borbély János *Kovács Zoltán* és három társa perében, Dudás József és társa büntetőügyének folytatásaként augusztus 9-én, majd B. Szabó István és társa büntetőperében augusztus 16-án, valamint Ledényi Ferenc *Váradai Gyula* vezérőrnagy és társai vádlottak bűnügyében augusztus 19-én?

Az 1957. decemberi párthatározat óta kihirdetett és végrehajtott halálos ítéletek összegzését olvasó Biszku boldog lehetett. 1958 első felében a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának büntető- és hadbírái 65 vádlottat ítélték halálra. Örömet csökkenthetne, hogy nyolc személyt távollétében marasztaltak el, így velük nem gyarapodott a fizikailag megsemmisítettek száma.⁶⁴ A Bibó és két társa elleni büntetőeljárás kezdetéig kiemelkedő büntetőeljárások zajlottak már 1957-ben⁶⁵, majd 1958-ban is.⁶⁶ Amíg Vida Ferenc a munkásmozgalmi személyiségek és kötődő értelmiségiek, addig Borbély János a más pártokhoz tartozó személyek: kiscgazdák, keresztény magyar pártiak és egyéb vádlottak – a Bagoly-csoport, fogolyszóktetők – büntetőügyeiben járt el.

Mindaddig, amíg Bibó és két társa nem állt Borbély János tanácsa elé, addig Borbély már kihirdetett 1957-ben tíz, 1958-ban nyolc, vagyis tizennyolc jogerősen végrehajtott halálos ítéletet.⁶⁷ Ugyaneme időszak alatt egyfelől

Vida Ferenc tizenhét, *Molnár László* és *Radó Zoltán* nyolc-nyolc, *Mecser József* négy, másfelől *Ledényi Ferenc* húsz, *Szimler Ferenc* tizenegy, míg *Sömjén György* négy végrehajtott halálos ítéletet hirdetett ki a különböző időtartamú szabadságvesztések mellett. Azaz a kivégzésekkel záruló büntetőpercek tanácsvezetőinek listáját az idő tájt egyrészt az országban, másrészt a hadbírák között is *Ledényi Ferenc*, míg a büntetőbírák között már *Borbély János* vezette. Bibó és két társa azonban nem ismerte a megtorlás vonatkozó adatait, tárgyalási magatartásuk nem lehetett ennek függvénye. „*Nem érzem azt, hogy én komolyan halálos ítélet árnyékában vagyok – elsősorban azért nem, mert fogalmam sem volt arról, hogy Nagy Imrét halálra ítélték, sőt akkor, amikor bíróság elé kerültem, már ki is végezték. Marián István⁶⁸ cellatársamnak – ő nagyon kétségbeesve várta a legrosszabbat – még én mondtam, lehetetlenség az, hogy téged halálra ítéljenek, mert ahhoz előbb halálra kell ítélni Malétert, akit a szovjet hadsereggel való tárgyalópartneri minőségben fogtak el [...] De Malétert azért sem lehet kivégezni – mondtam én teljes naivitásomban –, mert ahhoz előbb Nagy Imrét kellene kivégezni, és ez végleg lehetetlen.*”⁶⁹

Az egykori harmadrendű elitért szerint a Vida vezette tanácsnak kellett volna tárgyalnia Bibó és két társának büntetőügyét. Miután Vidáról „*kiderült, hogy egykor személyes kapcsolatban állt az elsőrendű vádlottal, ezért Borbély*” ült a népbírák közé.⁷⁰ Tény, hogy Bibó és Vida a koalíciós idők belügyi tárcájánál dolgozva ismerték egymást. Ám ilyen jogászai megfontolások nem zavarták a kádári megtorlás irányítóit és szereplőit.⁷¹ Számunkra nem kétséges – miután nem katonai ügy volt –, hogy a Nagy és társai büntetőügyét tárgyaló Vida Ferenc mellett más tanácsvezető nem jöhetett szóba akkor, midőn Borbély Jánosra szignálták a volt államminiszter és két társának büntetőperét.

IRODALOM

Baráth Magdolna – Feitl István (szerk.): A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei, III. kötet. 1957. április 5. – 1957. május 17. INTERA Rt., Budapest, 1993

Baráth Magdolna – Ripp Zoltán (szerk.): A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei, IV. kötet. 1957. május 21. – 1957. június 24. INTERA Rt., Budapest, 1994

Huszár Tibor (szerk.): Bibó István (1911–1979). Életút dokumentumokban. 1956-os Intézet–Osiris–Századvég Kiadó, Budapest, 1995

Bibó István: Válogatott tanulmányok IV. kötet 1935–1979. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1990

Gosztonyi Péter: A magyar golgota. Százszorszép Kiadó és Nyomda Kft., Budapest, 1993

Horváth Ibolya – Solt Pál – Szabó Győző – Zanathy János – Zinner Tibor (szerk.): Irak az igazságszolgáltatás történetéhez 2. KJK, Budapest, 1994

Kajári Erzsébet (szerk.): Rendőrségi napi jelentések. 1956. október 23.–december 12. I. kötet. BM–1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutató Intézete Közalapítványa, Budapest, 1996

Kenedi János: A fogoly Bibó István vallomái az 1956-os forradalomról. 1956-os Intézet, Budapest, 1996

Litván György: A Nagy Imre-per politikai háttere. *Rubicon*, 1998/4–5.

Litván György: Bibó István 1956-ban. *Mozgó Világ*, 2001/12.

Menekülés a fogságba. (1956. november 4–23.) Vásárhelyi Miklós visszaemlékezése. *Rubicon*, 1998/4–5.

Mohamed Ataur Rahman: Magyarország 1956–1959. Egy indiai diplomata visszaemlékezései. Budapest, 2006

Romsics Ignác: A 20. század képes története. Magyarország története – világtörténet. 2. kiad. Rubicon-ház Bt., é. n.

Szakács Sándor – Zinner Tibor: A háború „megváltozott természete”. Adatok és adalékok, tények és összefüggések – 1944–1948. Génius Gold, Budapest, 1997

Zinner Tibor: A kádári megtorlás rendszere. Hamvas Béla Kulturakutató Intézet, Budapest, 2001

Zinner Tibor – Kahler Frigyes – Koczka Éva – Pálvölgyi Ferenc – Tóth Béla: Megfogyva és megtörve. Évtizedek és tizedelések a jogászvilágban 1918–1962. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2005

Zinner Tibor: Halálos évtized a „Népköztársaság nevében!”. A Legfelsőbb Bíróság halálos ítéletei 1957. január 14. és 1966. október 13. között. In: **Balla Judit – Borbély Zoltán – Koltay András (szerk.):** „A Köztársaság nevében!”. Pálkás György emlékkönyv. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2007, 262–269. o.

LÁBJEGYZETEK

- 1 A tanulmány második részét lapunk következő számában közöljük.
- 2 Nagy Imrét, miután 1956. november 22-én elhagyta a budapesti jugoszláv követséget, a szovjetek elrabolták, utána Romániába deportálták. 1957-ben Snagovból Budapestre szállították, a vádirat szerint április 17-től előzetes letartóztatásban volt. A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának népbíróági tanácsa 1958. június 15-én halálra ítélte, másnap kivégezték. A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának elnökségi tanácsa rehabilitálta 1989. július 6-án.
- 3 Bibó Istvánt letartóztatták 1957. május 23-án. A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának népbíróági tanácsa elsőfokú eljárásban, jogerősen életfogytig tartó börtönbüntetésre ítélte 1958. augusztus 2-án. Az 1959. évi 12. számú, a részleges közkegyelemről alkotott törvényerejű rendelet alapján a Legfelsőbb Bíróságon felállított bizottság nem tartotta érdemesnek kegyelemre 1959. május 18-án. Elmarasztalását a Népköztársaság Elnöki Tanácsa (a továbbiakban: NET) tizenöt évi börtönbüntetésre mérsékelte 1962-ben. Szabadult 1963. március 27-én. A Legfelsőbb Bíróság bírósági mentesítésben részesítette 1978. július 6-án. Ítélete az 1989. évi XXXVI. tv. alapján semmisnek tekintendő.

- 4 Göncz Árpádot letartóztatták 1957. május 23-án. A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának népbíróági tanácsa elsőfokú eljárásban, jogerősen életfogytig tartó börtönbüntetésre ítélte 1958. augusztus 2-án. Az 1959. évi 12. számú, a részleges közkegyelemről alkotott törvényerejű rendelet alapján a Legfelsőbb Bíróságon felállított bizottság nem tartotta érdemesnek kegyelemre 1959. május 18-án. A felesége és az édesanyja által benyújtott kegyelmi kérelmét a NET 1960. november 14-én elutasította. Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) XIX – E – 1 – z. 0055/1960. Büntetését a NET tizenöt évi börtönbüntetésre mérsékelte 1962-ben. Szabadult 1963. június 19-én (másutt: július 16-án). Ítéletét az 1989. évi XXXVI. tv. alapján semmissé nyilvánították.
- 5 Bibó István 1957. január–áprilisban vetette papírra az *Emlékirat Magyarország helyzete és a világ-helyzet* című írását, amelyben egyrészt a botrány, másrészt a remény oldaláról taglalja a múltat és jövőt. Első mondata: „*Magyarország helyzete az egész világ botrányává lett.*” Kenedi János: A fogoly Bibó István vallomásai az 1956-os forradalomról. 1956-os Intézet, Budapest, 1996, 179. o.
- 6 Uo. 7–8. o.
- 7 Az 1989. évi XXXVI. törvény az 1956-os népfelkeléssel összefüggő elítélések orvoslásáról és a 2000. évi CXXX. törvény az 1956. évi forradalom és szabadságharc utáni leszámolással összefüggő elítélések semmisségének megállapításáról.
- 8 Az Államvédelmi Hatóság letartóztatta az 1889-ben született Kéthly Anna szociáldemokrata politikus 1950. június 9-én, aki képviselő volt 1922 és 1944, valamint 1945 és 1948 között. A Budapesti Megyei Bíróság életfogytig tartó börtönbüntetésre ítélte 1954. január 20-án. Szabadult 1954. november 19-én. Az SZDP elnöke volt 1956. október 31-től, államminiszter november 2. és 4. között. Távollétében, a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága bizonyítékok hiányában felmentette a hűtenség és szervezkedés kezdeményezésének és vezetésének vádjá alól, elmarasztalta igazgatás vádjával háromévi börtönbüntetésre, de azt kitöltöttnek vette 1962. november 15-én. A Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága 1994. július 7-én semmissé nyilvánította az ítéleteit.
- 9 Bibó István nyilatkozata. Romsics Ignác: A 20. század képes története. Magyarország története – világtörténet. 2. kiad. Rubicon-ház Bt., Budapest, é. n., 379. o.
- 10 Kádár (Csermanek) János 1933. október 6. és 1935. január 24. között fogoly volt a Gyűjtőfogházban, 1937. január 22. és 1937. február 2. között fegyenc volt Szegeden, a Csillagban. Mint az MDP egyik főtítkárhelyettesét letartóztatták 1951. április 20-án. A Budapesti Megyei Bíróság 1951. december 18-án, majd a Legfelsőbb Bíróság 1952. december 26-án egyaránt életfogytig tartó fegyházbüntetésre ítélte. A Legfelsőbb Bíróság rehabilitálta 1954. július 22-én, ekkor szabadult.
- 11 Litván György: A Nagy Imre-per politikai háttere. Rubicon, 1998/4–5., 70. o.
- 12 Mohamed Ataur Rahman: Magyarország 1956–1959. Egy indiai diplomata visszaemlékezései. Fordította és jegyzetekkel ellátta Gáthy Vera. Kézirat, 183–184. o. Utóbb megjelentette a Hamvas Béla Kulturakutató Intézet.
- 13 Uo. 56., 181. és 183. o. Nem kételkedve abban, hogy a memoár szerzője 1980-ban vetette papírra emlékeit Bonnbán, érzékelhető az is, hogy Rahman folytatólagos magyarszeretete miként tetszik ki a sorokból, hogyan követte nyomon mind tájékozottságban, mind egykori írása kiegészítésében a magyarországi eseményeket...
- 14 Uo. 183. o.
- 15 Rahman indiai ügyvivő beszámolója az 1956. november–decemberi napokról. Múltunk, 1994/1–2., 282. o. Közli: Vida István.
- 16 Szakács Sándor – Zinner Tibor: A háború „megváltozott természete”. Adatok és adalékok, tények és összefüggések – 1944–1948. Génius Gold, Budapest, 1997, 446. o.
- 17 Gosztonyi Péter: A magyar golgota. Százszorszép Kiadó és Nyomda Kft., Budapest, 1993, 7–107. o.
- 18 Legfelsőbb Bíróság TÜK T. Nb. 42/1958/10. A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága népbíróági tanácsának ítélete dr. Bibó István és két társa büntetőügyében. 1958. augusztus 2., 1–2. o. Dr. Borbély János 1945–1946-ban népfőügyész-helyettes, 1948–1950-ben a Népfőügyészség vezetője, 1953-ig a legfőbb államügyész helyettese. 1953. június 15-én elbocsátották, jogi tanácsadó lett. 1957.

- május 18. és 1962. szeptember 14. között bíró a Legfelsőbb Bíróságon, tanácsvezető. Az 1956. november 4. utáni Magyarországon legtöbb halálos ítéletet kihirdető tanácselnöknek kortársai között a *mosolygó halál* volt a gúnyneve.
- 19 Legfelsőbb Bíróság TUK TR V. 1/1978/2. A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának végzése dr. Bibó István mentesítési ügyében. 1978. július 61. o. (A továbbiakban: Bibó-mentesítés)
 - 20 Menekülés a fogságba. (1956. november 4–23.) Vásárhelyi Miklós visszaemlékezése. Rubicon, 1998/4–5., 77. o. Vásárhelyi Miklóst 1956. november 23-án Romániába hurcolták, 1957. április 14-én tartóztatták le. A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának népbíróági tanácsa 1958. június 15-én ötévi börtönbüntetésre ítélte, 1960. április 1-jén kegyelemmel szabadult. A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának elnökségi tanácsa felmentette a vádak alól 1989. július 6-án.
 - 21 Litván Györgyöt letartóztatták 1958. október 18-án, a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának népbíróági tanácsa hatévi börtönbüntetésre ítélte 1959. április 1-jén. Szabadult 1963. március 28-án. A Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága semmissé nyilvánította ítéletét 1989. december 19-én.
 - 22 Litván György: Bibó István 1956-ben. *Mozgó Világ*, 2001/12., 15. o.
 - 23 Kenedi János: i. m. 26–27. o. A szerző – sajnálatos módon (a 34. oldalon) – tévesen közölte a harmadrendű vádlottat, Regéczy-Nagy Lászlóra kiszabott ítélet mértékét. A bíróság öt jogerősen nem tíz-, hanem tizenöt évi börtönbüntetésre ítélte. Regéczy-Nagy Lászlót letartóztatták 1957. június 20-án. Az 1959. évi 12. számú, a részleges közkegyelemről alkotott törvényerejű rendelet alapján a Legfelsőbb Bíróságon felállított bizottság nem tartotta érdemesnek kegyelemre 1959. május 18-án. Szabadult 1963. július 18-án. Ítéletét az 1989. évi XXXVI. tv. alapján semmissé nyilvánították.
 - 24 Huszár Tibor (szerk.): Bibó István (1911–1979). Életút dokumentumokban. 1956-os Intézet–Osiris–Századvég Kiadó, Budapest, 1995, 507–532. o.
 - 25 Kenedi János: i. m., főképp a 215–216. o.
 - 26 Dudás Józsefet, a kiszagdapárt fővárosi törvényhatósági bizottsági tagját 1946 decemberében internálták, 1948 tavaszán ideiglenesen szabadult, mert novemberben ismét internálták. 1951-ben kiadták Romániának, ahol megállapították, hogy nem volt besúgó, visszaadták a magyar hatóságoknak, 1954 májusában szabadult. 1956 augusztusában a BM alaptalannak minősítette az 1948 és 1954 közötti őrizetét. 1956. október 29-én a Magyar Nemzeti Forradalmi Bizottmány elnöke lett. November 2. és 4. között naponta, különböző személyek, eltérő okokból, de lefogták, majd kiengedték. November 21-én a szovjetek törbe csalták, letartóztatták. Az ellene folytatott eljárás szovjet javaslatra indult. A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának Katonai Kollégiuma egyik tanácsa nem statáriális, hanem rendes eljárásban (*Szabó Jánossal* együtt) 1957. január 14-én halálra ítélte, majd 19-én kivégezték. Ítéletét 1989-ben semmissé nyilvánították. Szabó Jánost 1949-ben tiltott határátlépés kísérlete miatt háromévi börtönbüntetésre ítélték. 1953-ban kémkedéssel vádolták, újból lefogták, de háromnegyed évi őrizet után szabadult. A „Szabó bácsi” elnevezést az után kapta, hogy az 1956. október 25-i csatlakozás után a budapesti Széna téri felkelők parancsnoka lett. November 19-én letartóztatták, és a Budapesten tartózkodó szovjet politikusok javasolták a hadbíróság elé állítását. A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága Katonai Kollégiumának egyik tanácsa 1957. január 14-én halálra ítélte, öt nappal később kivégezték. Ítélete az 1989. évi XXXVI. tv. alapján semmisnek tekintendő.
 - 27 Maléter Pál honvédelmi minisztert 1956. november 3-án tartóztatták le Tökölön. A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának népbíróági tanácsa 1958. június 15-én halálra ítélte, másnap kivégezték. A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának elnökségi tanácsa felmentette a vádak alól 1989. július 6-án.
 - 28 A Budapesti Főkapitányság vezetője, Kopácsi Sándor rendőr ezredes 1956. október 29-től volt a nemzetőrség megszervezője, 31-től a Honvédelmi Bizottmány tagja, majd a Forradalmi Karhatalmi Bizottság helyettes vezetője lett. 1956. november 5-én tartóztatták le. A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának népbíróági tanácsa 1958. június 15-én életfogytig tartó börtönrre ítélte, 1963. március 25-én kegyelemmel szabadult. A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának elnökségi tanácsa felmentette a vádak alól 1989. július 6-án.

- 29 A Nagy-csoport Romániába deportált tagjai közül letartóztatták *Donáth Ferencet*, *Fazekas Györgyöt*, *Haraszi Sándort*, *Jánosi Ferencet*, *Losonczy Gézát*, *Nagyot*, *Szilágyi Józsefet*, *Tánczos Gábort* és *Vásárhelyi Miklóst*. Donáth Ferencet 1951. február 15-én letartóztatták, 1951. december 19-én és 1952. december 26-án tizenöt évi fegyházbüntetésre ítélték. 1954. július 22-én, rehabilitálása napján szabadult. 1956. november 4. és 22. között a jugoszláv követségen tartózkodott, november 23-án Romániába deportálták. 1957. április 8-án letartóztatták, 17-én szállították vissza Magyarországra. A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának népbíróági tanácsa 1958. június 15-én tizenkét évi börtönbüntetésre ítélte, 1960. április 1-jén kegyelemmel szabadult. A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának elnökségi tanácsa felmentette a vádak alól 1989. július 6-án. Fazekas Györgyöt, Nagy Imre miniszterelnök egyik titkárát szintén 1956. november 23-án Romániába hurcolták, Snagovban 1957. március 19-én tartóztatták le. Az ő lefogatásával vette kezdetét a Nagy-csoport tagjai elleni eljárás. A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának népbíróági tanácsa 1958. augusztus 19-én tizenöt évi börtönbüntetésre ítélte, 1961. április 1-jén kegyelemmel szabadult. Ítéletét 1990. március 9-én semmissé nyilvánították. Haraszi Sándort 1950. november 28-án tartóztatták le. 1951. december 19-én és 1952. december 26-án halálra ítélték. A NET kegyelemből 1954. január 4-én életfogytig tartó fegyházbüntetésre változtatta az ítéletét. 1954. július 22-én, rehabilitálása napján szabadult. Őt is 1956. november 23-án Romániába hurcolták, 1957. április 8-án tartóztatták le. A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának népbíróági tanácsa 1958. augusztus 19-én hatévnyi börtönbüntetésre ítélte, 1960. április 1-jén kegyelemmel szabadult. Ítélete az 1989. évi XXVI. tv. alapján semmisnek tekintendő. Jánosi Ferencet, Nagy Imre vejét is 1956. november 23-án Romániába hurcolták, 1957. április 14-én tartóztatták le Snagovban. A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának népbíróági tanácsa 1958. június 15-én nyolcévi börtönbüntetésre ítélte, 1960. április 1-jén kegyelemmel szabadult. A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának elnökségi tanácsa felmentette a vádak alól 1989. július 6-án. Szilágyi Józsefet, a miniszterelnök személyi titkárát szintén 1956. november 23-án Romániába hurcolták, 1957. március 27-én tartóztatták le Snagovban. Ügyét különválasztották a Nagy Imre és társai elleni eljárástól. A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának népbíróági tanácsa 1958. április 22-én halálra ítélte, két nappal később kivégezték. A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának elnökségi tanácsa felmentette a vádak alól 1989. július 6-án. Tánczos Gábort, a DISZ Petőfi Körének titkárát is 1956. november 23-án Romániába hurcolták, 1957. március 27-én tartóztatták le Snagovban. A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának népbíróági tanácsa 1958. augusztus 19-én tizenöt évi börtönbüntetésre ítélte, 1962. április 2-án kegyelemmel szabadult. Ítéletét 1990. március 9-én semmissé nyilvánították. A korábban kétszer kommunista politikai államtitkár Losonczy Gézát 1951. március 17-én letartóztatták, október 12-én, jogerősen, a Budapesti Megyei Bíróság tizenégy évi fegyházbüntetésre ítélte. 1954. július 31-én szabadult, 1955. április 30-án rehabilitálták. 1956. október 30. és november 4. között államminiszter volt. 1956. november 23-án Romániába hurcolták, Snagovban tartóztatták le. A budapesti Gyorskocsi utcai börtönben életét vesztette a „vizsgálati eljárás” alatt 1957. december 21-én. A Legfőbb Ügyészség büncselekmény hiányában megszüntette a nyomozást 1989. június 9-én.
- 30 A református lelkész kisgazda Tildy Zoltán 1945. november 15. és 1946. február 1. között kormányfő, utána köztársasági elnök volt 1948. augusztus 3-ig. Lemondatták, házi őrizetben tartották 1956. május 1-jeig. 1956. október 26. és november 4. között államminiszter volt. 1957. május 23-án tartóztatták le. A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának népbíróági tanácsa 1958. június 15-én hatévnyi börtönbüntetésre ítélte, 1959. április 1-jén büntetését a NET felfüggesztette. A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának elnökségi tanácsa felmentette a vádak alól 1989. július 6-án.
- 31 B. Szabó Istvánt, a Nagy-kormány 1956. november 2. és 4. között volt államminiszterét 1957. március 9-én tartóztatták le. A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának népbíróági tanácsa 1958. augusztus 16-án háromévi börtönbüntetésre ítélte. 1959. november 16-án szabadult. A Legfelsőbb Bíróság semmissé nyilvánította az ítéletét 1990. március 9-én.

- 32 Kelemen Gyulát, a Nagy-kormány 1956. november 2. és 4. között volt államminiszterét, az újjáalakult SZDP főtítkárákat most nem, de a korábbiakban az Iparügyi Minisztériumban államtitkárként dolgozó politikust tizenegy nappal a felmentése után, 1948. február 2-án letartóztatták. A Budapesti Népbíróház 1948. március 4-én, a Népbíróházak Országos Tanácsa 1948. június 12-én életfogytig tartó fegyházbüntetésre ítélte. 1963. június 1-jén rehabilitálták.
- 33 Baráth Magdolna – Feitl István (szerk.): A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei, III. kötet. 1957. április 5. – 1957. május 17. INTERA Rt., Budapest, 1993, 69–70. o.
- 34 Zinner Tibor: A kádári megtorlás rendszere. Hamvas Béla Kulturakutató Intézet, Budapest, 2001, 51–53. o.
- 35 A B. M. II. Főosztályának tervezete az ellenforradalom vezetői erői elleni harc további feladatairól, 1957. május 15. In: Horváth Ibolya – Solt Pál – Szabó Győző – Zanathy János – Zinner Tibor (szerk.): Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 2. KJK, Budapest, 1994, 758–764. o.
- 36 Kajári Erzsébet (szerk.): Rendőrségi napi jelentések. 1956. október 23.–december 12. I. kötet. BM–1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutató Intézete Közalapítványa, Budapest, 1996, XXIII. o.
- 37 Rajnai – a vele 1991 telén folytatott beszélgetésben Biatorbágyon – arra emlékezett, hogy ő Münich Ferencről kapta a megbízást 1957. január végén. Zinner Tibor: i. m. 377. o. 742. jegyzet.
- 38 Népszabadság, 1957. február 28.
- 39 A BM tervezete az ellenforradalom vezetői erői elleni harc további feladatairól. 1957. május 15. In: Horváth Ibolya – Solt Pál – Szabó Győző – Zanathy János – Zinner Tibor (szerk.): i. m. 757–764. o.
- 40 Pártay Tivadart letartóztatták 1957. május 23-án. Politikai döntés után határozatok arról, hogy nem indítanak ellene büntetőeljárást. Tizennégy hónapot töltött előzetes letartóztatásban, 1958 júliusában szabadult.
- 41 Nyilatkozat Magyarország állami, társadalmi és gazdasági rendjének alapelemeiről és a politikai kibontakozásról, 1956. december 8. Bibó István: Válogatott tanulmányok IV. kötet 1935–1979. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1990, 191–196. o.
- 42 Baráth Magdolna – Feitl István (szerk.): i. m. 290. o.
- 43 Az 1. ponttól („a győri...”) a 4. pont végéig („elemek”) szó szerint bekerült az MSZMP KB Politikai Bizottságának 1957. július 2-án hozott határozatába.
- 44 Ez idő tájt még csak a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának Népbíróházi Tanácsa ítélkezett. A belügyi tárca vezetői viszont már 1957 januárjának legelején tudomást szerezhettek dr. *Nevszál Ferenc*től arról, hogy a népbíróház létrejöttével teremtnének majd meg a felelősségre vonás, a megtorlás jogi keretei. Másrészt a belügyi tárca első embere az a Biszku volt, aki a közreműködőkkel ekkor már szorgosan együtt dolgozott a június 1-jén megjelenő brosúra végső finomításán. Annak szövegektől eredeztethető logikája az volt, hogy ha a „*fasiszta*” diktatúra megteremtése érdekében robbant ki az „*ellenforradalom*”, akkor a leszámolásához ismétlenül a népbíróház szükségeltetik.
- 45 Zinner Tibor: i. m. 216–218. o.
- 46 MOL 288. f. 30/1957. 2. ö. e. 68–70. o. 1957. június 10.
- 47 Zinner Tibor: i. m. 63–64. o.
- 48 Baráth Magdolna – Ripp Zoltán (szerk.): A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei, IV. kötet. 1957. május 21. – 1957. június 24. INTERA Rt., Budapest, 1994, 193. o.
- 49 Zinner Tibor: Halálos évtized a „Népköztársaság nevében!”. A Legfelsőbb Bíróság halálos ítéletei 1957. január 14. és 1966. október 13. között. In: Balla Judit – Borbély Zoltán – Koltay András (szerk.): „A Köztársaság nevében!”. Pálkás György emlékkönyv. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2007, 262–269. o.
- 50 Elég utalni Losonczy Géza halálára, illetve *Király Béla* ügyének elkülönítésére. Az 1950-től Hadiakadémia-parancsnok Király vezérőrnagy lefogatását 1951. július 31-én javasolták az illetékesek. A honvédelmi miniszter ezt kiegészítette azzal, hogy Király feleségét is le kell tartóztatni, de az őrizetbe vételhez *Gerő Ernő* belegyezését is kérte (még ugyanezen a napon). Királyt 1952. január 15-én halálra

- ítélte a Budapesti Hadbírószág, két héttel később, január 29-én a Katonai Főtörvényszék életfogytig tartó börtönnre módosította az ítéletét. 1956 őszén szabadult. 1956. október 30-tól a Forradalmi Karhatalmi Bizottság elnöke, a Nemzetőrség főparancsnoka volt. A Legfelsőbb Bírószág felmentette a vádak alól 1956. október 31-én. A forradalom leverése után Nyugatra menekült. Távollétében, 1957. április 23-án hatályon kívül helyezte a Legfelsőbb Bírószág az '56-os határozatot, és az 1952-es ítélet érvényességét mondta ki. 1989. október 10-én a legfőbb ügyész törvényességi óvást nyújtott be és a Legfelsőbb Bírószág elnökségi tanácsa 1989. október 27-én visszaállította az 1952-es ítéleteket megsemmisítő 1956. október 31-i ítélet hatályát.
- 51 Regéczy-Nagy László levele. Tarski blogja. Nollblog, 2011. november 30.
- 52 Regéczy-Nagy mellett tanú volt Nagy és a társai elleni büntetőeljárásban utóbb Haraszti Sándor és két társa, Fazekas György és Tanczos Gábor, e büntetőügy mindhárom vádlottja is, vagy az *Ádám György* és társai perében elmarasztalt *Bohó Róbert* és így tovább.
- 53 MOL XIX – E – 1 – z. 001/1958. 357–358. o. Kimutatás; feljegyzés. A 7676 főre vonatkozó adatot az IM statisztikai csoportja 1957. november 18-án közölte *dr. Jászai Dezsővel*.
- 54 Uo. 288. f. 5/54. 6. e. 2–3. o. Jegyzőkönyv, 1957. december 10.
- 55 Uo. 288. f. 30/1957. 11. 6. e. 107–111. o. A Politikai Bizottság határozata a büntetőpolitikánk egyes kérdéseiről. 1957. december 31.
- 56 Célzás a Marosán szobájában folyó előzetes tanácskozás.
- 57 Zinner Tibor (2001): i. m. 294–295. o.
- 58 Zinner Tibor (2007): i. m. 220–222. o. 1957 és 1961 között hét büntetőeljárásban, de valójában hat bűnügyben, tizenöt személy esetében hirdettek ki halálos ítéletet elsőfokú eljárásban, közülük tizenegyet kivégeztek, egy (*Varga Rezső*) életben maradt.
- 59 Uo. 221. és 267. o. A Legfelsőbb Bírószág mint másodfokú, fellebbezési ügyekben illetékes büntetőbírószág előbb Katonai Kollégiumának *Léderer Jenő Tibor* 1957. február 6-án kihirdetett (majd február 15-én végre is hajtott halálos) ítéletével, majd Büntető Kollégiumának a gyorsított eljárásban, 1957. március 18-án kihirdetett ítéleteivel (*Oláh Miklós*, kivégezték április 12-én és *Kocsis Sándor*; kivégezték szeptember 4-én) kapcsolódott be a megtorlás folyamatába.
- 60 Dr. Vida Ferenc 1953. november 18. és 1972. október 31. között ítélkezett a Legfelsőbb Bírózágon, kollégiumvezető-helyettesként vonult nyugdíjba.
- 61 Dr. Ledényi Ferenc hadbíró a Katonai Felsőbírózágon 1952. február 26-tól. Ezredes 1955. június 23-tól, a Legfelsőbb Bírószág Katonai Kollégiumának elnöke, elnökhelyettes 1962. szeptember 30-ig.
- 62 Az 1923-ban született Vágó Tibor a Büntetőbírói és Államügyési Akadémia hallgatója lett 1950. november 6-án. Ennek elvégzése után járási, megyei bíró és bírószági tanácselnök volt Debrecenben, Salgótarjánban, Miskolcon és a fővárosban. A Legfelsőbb Bírószág bírója (tanácselnöke 1957 őszétől) 1956 és 1990. január 4-i halála között, kilenc halálos ítéletet hirdetett ki a kádári megtorlás idején.
- 63 Dr. Szalay József 1945-től dolgozott igazságügyi területen. 1955. augusztus 3-tól a legfőbb ügyész első helyettese, *dr. Nonn György* legfőbb ügyész kinevezéséig ő irányítja az apparátust. A vád képviselője Nagy és társai perében. 1960. június 12. és 1963. március 20. között az igazságügyi-miniszter első helyettese, majd 1968. március 30-ig a Legfelsőbb Bírószág elnöke. Szalay azzal, hogy az '56-os megtorlás legjelentősebb perében a vádat képviselte, elérte, hogy az MSZMP KB illetékesei rendelkezésre álló, őt terhelő, a munkásmozgalmi személyiségek elleni büntetőügyekben kifejtett törvénytörő működését bizonyító dokumentumok ellenére nemhogy eltávolították az igazságügyi apparátusból, hanem – mutatva az úgynevezett '62. augusztusi MSZMP KB határozat felemáságát – kinevezték a Legfelsőbb Bírószág elnökének. Ez volt a Kádártól kapott vérdíj... Zinner Tibor – Kahler Frigyes – Koczka Éva – Pálvölgyi Ferenc – Tóth Béla: Megfogva és megtörve. Évtizedek és tizedélesek a jogászvilágban 1918–1962. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2005, 568–569. o. Dr. Nonn György 1956. február 8. és november 15. között legfőbb ügyész, 1957-től a Kossuth Könyvkiadónál dolgozott, igazgatóként vonult nyugdíjba.
- 64 Zinner Tibor (2007): i. m. 237–238. o.

- 65 A teljesség igénye nélkül 1957-ből (a jogerős ítélet tanácsvezetőjének és az ítélet kihirdetése időpontjának jelzésével): Dudás József és társa (Ledényi, január 14.), Tóth Ilona és társai (Radó Zoltán, június 20.), Kabelecs Pál és társa (Molnár László, június 25.), Eörsi István és társai (Molnár, szeptember 23.), Varga Domokos és társai (Molnár, október 9.), Déry Tibor és társai (Vida, november 13.), Rusznyák László és társai (Borbély, november 16.), Iván Kovács László és társai (Vida, december 27.). Radó Zoltán ügyvéd volt 1948. február 15-ig. A néphadsereg különböző ügyészégein és bíróságain szolgált 1956. április 15-ig. Ekkor előbb az V. Kerületi Bíróság, majd 1957. február 28-án a Fővárosi Bíróság, 1957. április 13. és nyugdíjazása, 1971. január 29. között a Legfelsőbb Bíróság bírja, tanácsvezetője. 1958. február 5-én az ő tanácsvezetésével kezdődött a Nagy és társai-ügy tárgyalása a bíróságon. Az ügy elhalasztása után, február 13-án szívtrombózist kapott, Vida Ferenc folytatta helyette. Molnár László 1950. február 23-a és 1962. szeptember 14. között bíró a Legfelsőbb Bíróságon, a Büntető Kollégium vezetője volt. Az 1956. október 23. előtti, munkaszolgalmi személyiségek ellen indított törvénytörő perekben részt vett, ezért távolították el, a NET felmentette bírói tiszttségéből. Az MNB-ben dolgozott tovább.
- 66 A teljesség igénye nélkül 1958-ból (a jogerős ítélet tanácsvezetőjének és az ítélet kihirdetése időpontjának jelzésével): Renner Péter és társai (Ledényi, február 3.), Kőrösi Sándor főhadnagy és társai (Ledényi, március 4.), Péch Géza és társai (Borbély, április 15.), Emericzy Kálmán és társa (Borbély, április 22.), Szilágyi József (Vida, április 22.), Pércsi Lajos és társai (Ledényi, május 8.), Löcsei Pál (Vida, május 14.), Radó György és társa (Ledényi, május 24.), Erdős Péter (Vida, május 26.), Nagy Imre és társai (Vida, június 15.), Zajgóvári Károly és társai (Borbély, június 30.), Ádám György és társai (Vida, július 4.), Fónay Jenő és társa (Vágó Tibor, július 18.), valamint Steiner Lajos és társai (Vágó, július 21.).
- 67 Így 1957-ben: Nagy Lajost (szeptember 23-án), Balla Pált, Harmincz Istvánt és Lakos Jánost (október 22-én), Preszmayer Ágostont (november 4-én), Rusznyák Lászlót, Czimmer Tibort, Laurinyecz Andrást, Bán Róbertet és Ekrem Kemált (november 23-án), 1958-ban Franyó Ferencet (február 17-én), Palotás Józsefet és Bognár Ottót (március 11-én), Péch Gézát, Balogh Lászlót, Gerlei Józsefet és Békési Bélát (április 15-én) és Bosnyák Gábot (április 21-én).
- 68 Marián Istvánt a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumának egyik, dr. Ledényi Ferenc kollégiumvezető vezette tanácsa Váradí Gyula vezérőrnagy és társai büntetőperében, elsőfokú eljárásban életfogytig tartó börtönbüntetésre ítélte 1958. augusztus 19-én.
- 69 Bibó István emlékeit idézi Litván György (1998): i. m. 74. o.
- 70 Regéczy-Nagy László levele. Tarski blogja... i. m.
- 71 Fehér Kálmán népbíró az ő és társai elé állított Szilágyi József 1958. áprilisi büntetőügyében bejelentette volna elfoglaltságát, mert a vádlottal együtt töltötték szabadságvesztésüket évtizedekkel korábban, Szegeden. Fehér azonban nyugodtan ítélkezett és szavazott a halálbüntetésre. Zinner Tibor (2001): i. m. 376. o. 736. jegyzet.